Η ποιότητα του σχεδίου, τα εκλεπτυσμένα χαρακτηριστικά των μορφών που επιτυγχάνονται με απαλές χρωματικές διαβαθμίσεις, η έντεχνη πτυχολογία, η διακοσμητική διάθεση και η χρωματική αρμονία της σύνθεσης, και κυρίως τα στοιχεία της μεταβυζαντινής παράδοσης που συνδυάζονται με το δυτικότροπο ύφος της εποχής, υποδηλώνουν την εκτέλεση του έργου από δεξιοτέχνη ζωγράφο με αισθητική καλλιέργεια, πιθανότατα στο πρώτο μισό του 19ου αι. Καθώς το εικονογραφικό θέμα, με το οποίο αποδίδεται ιδιαίτερη τιμή στην Παναγία ως φορέα της Ενσάρκωσης, σχετίζεται με την αφιέρωση του ναού στη Γέννηση της Θεοτόκου, θεωρούμε ότι πρόκειται για την παλαιότερη εφέστιο εικόνα της Νερατζιώτισσας.

Το 2018, στο πλαίσιο του έργου συντήρησης των παλαιότερων εικόνων του ναού από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Ανατολικής Αττικής, η εικόνα της Ένθρονης Βρεφοκρατούσας, που παρουσίαζε σοβαρά προβλήματα διατήρησης, μεταφέρθηκε και συντηρήθηκε στα εργαστήρια της ΕΦΑΑΝΑΤ. Προηγήθηκε η τεκμηρίωση της κατάστασης της εικόνας και η απεντόμωσή της και ακολούθησαν οι απαραίτητες εργασίες συντήρησης.

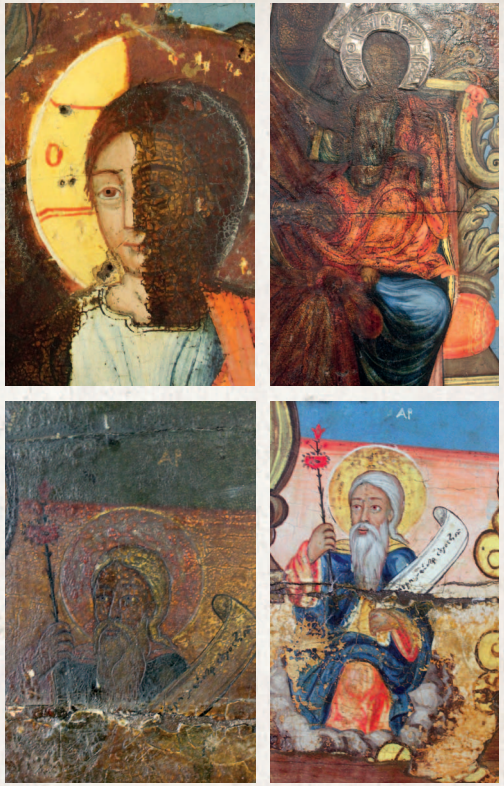

Η ζωγραφική επιφάνεια
όπως αποκαλύπτεται από την αφαίρεση
του βερνικιού (λεπτομέρειες).

Κείμενο: **Δήμητρα Πέτρου,** Αρχαιολόγος ΕΦΑΑΝΑΤ
Εποπτεία συντήρησης εικόνας: **Θεοφανώ Σαραμαντή,** Προϊσταμένη Τμήματος Συντήρησης Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης ΕΦΑΑΝΑΤ. **Νίκη Βασιλικού,** Προϊσταμένη Τμήματος Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων και Μουσείων ΕΦΑΑΝΑΤ
Συντήρηση εικόνας: **Σοφία Γεραλή,** Συντηρήτρια Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης ΕΦΑΑΝΑΤ
Επιμέλεια φυλλαδίου: **Νίκη Βασιλικού,** Προϊσταμένη Τμήματος Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων και Μουσείων ΕΦΑΑΝΑΤ. **Θεοφανώ Σαραμαντή,** Προϊσταμένη Τμήματος Συντήρησης Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης ΕΦΑΑΝΑΤ

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλονται στην Ι. Μητρόπολη Κηφισίας, Αμαρουσίου και Ωρωπού και ειδικότερα στον εφημέριο του Ι. Ναού Παναγίας Νερατζιώτισσας αρχιμανδρίτη π. Νικόδημο Σύψα για τη χρηματοδότηση του φυλλαδίου και τη συνεργασία του στο πλαίσιο της προστασίας και ανάδειξης του μνημείου.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ
ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

Εφέστιος εικόνα Παναγίας Νερατζιωτίσσης
ομωνύμου Ιερού Μητροπολιτικού και ιστορικού Παρεκκλησίου
Αμαρουσίου (Φορητή εικόνα 19ου αι., 84,3×60,5×3,3 εκ.)

Εφέστιος εικόνα της Θεοτόκου Ένθρονης Βρεφοκρατούσας με τέσσερις Προφήτες, στον Ι. Ναό Παναγίας Νερατζιώτισσας Αμαρουσίου

Ο Ι. Ναός της Παναγίας Νερατζιώτισσας, το πλέον επιβλητικό χριστιανικό μνημείο του Αμαρουσίου Αττικής, κτίστηκε πριν το 1575 στην περιοχή του αρχαίου ιερού της Αμαρυσίας Αρτέμιδος. Πρόκειται για μονόχωρη καμαροσκέπαστη βασιλική με ημικυκλική αψίδα Ιερού και νάρθηκα προσαρτημένο στη δυτική πλευρά, στην οποία διασώζεται μνημειακό υπέρθυρο προσκυνητάριο με παράσταση της Θεοτόκου και αξιόλογα βυζαντινά γλυπτά σε δεύτερη χρήση. Γενικότερα, η τοιχοποιία περιλαμβάνει άφθονο αρχαιότερο υλικό, στοιχείο που υποδηλώνει ότι ο ναός ιδρύθηκε στη θέση παλαιότερου κτίσματος. Στις μεταγενέστερες επεμβάσεις ανήκουν στον κυρίως ναό, το κτιστό τέμπλο και τα τρία ενισχυτικά τόξα της καμάρας που καλύπτουν τμήματα των τοιχογραφιών του 17ου-18ου αι. και εξωτερικά, οι αντηρίδες στις μακρές πλευρές του κτηρίου που διαμορφώνουν τη χαρακτηριστική ογκηρή όψη του.

Η εικόνα της Θεοτόκου Ένθρονης Βρεφοκρατούσας (διαστ. 84,3×60,5×3,3 εκ.) αποτελείται από τρία οριζόντια τεμάχια ξύλου ενωμένα με μεταλλικούς συνδέσμους και στερεωμένα στην πίσω πλευρά με δύο κάθετα τρέσσα. Ιδιότυπο γραπτό πλαίσιο δυτικής έμπνευσης, από λευκή ταινία με μαύρα γεωμετρικά σχήματα και παρεμβαλλόμενα χρυσά ροκοκό διακοσμητικά στοιχεία, περιβάλλει την εντυπωσιακή παράσταση:

Σε φωτεινό μπλε βάθος και ρόδινο δάπεδο που απολήγει σε ανοιχτό καστανό στην κατώτερη ζώνη, εικονίζεται η Παναγία με χρυσό στέμμα, καθισμένη σε ξυλόγλυπτο θρόνο με ψηλό και ιδιαίτερα περίτεχνο ερεισίνωτο με ανάγλυφο φυτικό μπαρόκ διάκοσμο. Φορεί σκούρο μπλε χιτώνα με χρυσή παρυφή και χρυσοστόλιστα περικάρπια. Το ανοιχτό ρόδινο μαφόριό της ποικίλλεται στην παρυφή με χρυσή ταινία και λευκό κυματιστό κόσμημα με σχηματοποιημένα ανθέμια. Τα τρία άστρα του, καθιερωμένα σύμβολα της αειπαρθενίας της Θεοτόκου, αποδίδονται με σταυρούς. Κάτω από την καλύπτρα της κεφαλής διακρίνεται λευκή πτυχωτή μαντήλα. Με το αριστερό χέρι βαστάζει στην αγκαλιά τον μικρό Χριστό και τον συγκρατεί προστατευτικά με το δεξί. Το παιδί, ενδεδυμένο με ανοιχτό γαλάζιο χειριδωτό χιτώνα και κόκκινο ιμάτιο, υψώνει το δεξί χέρι σε ευλογία και κρατά κλειστό Ευαγγέλιο με το αριστερό. Η καθιερωμένη επιγραφή Ο ΩΝ στον ένσταυρο φωτοστέφανο και τα μονογραφήματα ΙC ΧC πλησίον της κεφαλής εξαίρουν την ταύτισή του με τον προαιώνιο Λόγο. Στις τέσσερις γωνίες του θρόνου προβάλλουν καθισμένοι σε νεφέλες μικρογραφημένοι προφήτες με ενεπίγραφα ειλητάρια και σύμβολα που σχετίζονται με τις προεικονίσεις της Παναγίας στην Παλαιά Διαθήκη. Πάνω αριστερά, ο Δαβίδ κρατά ναόσχημη κιβωτό και ειλητάριο, όπου αναγράφεται *Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε* (Ψαλμ. 44) και δεξιά, ο Σολομών φέρει κλίνη και ειλητάριο με επιγραφή *πολλὰ μεγαλεῖα ἐποίεις* (σχετ. Ψαλμ. 90 και Θ΄ Ωδή της Θεοτόκου). Κάτω αριστερά προβάλλει ο Μωυσής, με επιγραφή στο ειλητάριο *σὺ εἶ ἡ πλὰξ ἡ θεοχάρακτος* (Θεοτοκίο του Ιωάννη Κουκουζέλη), όμως λόγω της φθοράς στην κάτω πλευρά της εικόνας, δεν έχει σωθεί η πλάκα του Νόμου που θα κρατούσε. Στα δεξιά, ο Ααρών βαστά ανθισμένη ράβδο και ειλητάριο με επιγραφή *ἐμοὶ ράβδος ἴσιος Χριστοῦ.*

Η εφέστιος εικόνα πριν και μετά τη συντήρηση.

Αρχική κατάσταση διατήρησης της εικόνας (λεπτομέρειες).

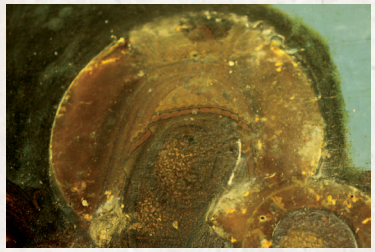

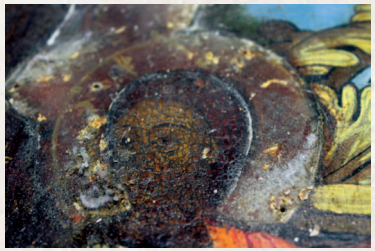

Μετά την αφαίρεση των ένθετων μεταλλικών φωτοστέφανων (λεπτομέρειες).

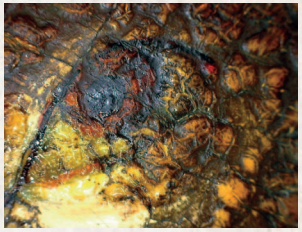

Αρχική κατάσταση με τη συρρίκνωση του οξειδωμένου βερνικιού και στάδια αφαίρεσής του (λεπτομέρειες).